

**О. М. Крутій**

Харківській регіональний інститут державного управління  
Національної академії державного управління при Президентіві України,  
м. Харків

## ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМАНДИ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Робота присвячена вивченню психолого-акмеологічних детермінант команди в навчальній діяльності. Констатуються переваги командного підходу в розвитку пізнавальної активності в юнацькому віці. Визначено, що існують традиційні (психодіагностичні) та нетрадиційні (асесмент-центри) методи діагностики та добору команди в навчальній діяльності.

**Ключові слова:** команда, юнацький вік, пізнавальна активність, навчальна діяльність.

**Постановка проблеми і її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями.** В сучасних умовах розвитку суспільства особливої актуальності набуває проблема якості підготовки фахівців з вищою освітою. Вимоги до якості підготовки у вищій школі припускають нові способи оптимізації навчання студентів, що опираються на їх здатність до партнерської взаємодії. На відміну від традиційного підходу до навчальної діяльності, де центральною фігурою виступав лідер (педагог, ведучий), в сучасних умовах розвитку освітньої системи все більшого значення набуває вивчення його оточення — команда, яка в значній мірі визначає специфіку навчальних дій, стиль навчання, характер взаємовідносин в учбовій групі, а в кінцевому варіанті стабільність організаційної структури учбової організації та ефективність її функціонування як цілісного феномена.

Командний підхід, основою якого є діалогізація навчального процесу, найбільш притаманний ранньому юнацькому віку. Юність — це період значних інтелектуальних та емоційно-вольових змін, обумовлених появою багатьох важливих новоутворень у сфері індивідуальної свідомості особистості. Актуальність проблеми визначається тим, що виявлення психологічних основ формування навчальної команди, її акмеологічний характер, є умовою розвитку пізнавальної активності юнаків, діалогової міжособистісної взаємодії та партнерства. Це, по-перше, відповідає їх віковим особливостям, а по-друге, забезпечує успішність підготовки їх до майбутнього професійного становлення.

Метою даного дослідження є аналіз психолого-акмеологічних детермінант як умов ефективності команди та рівня її розвитку при організації навчальної діяльності. А також, на основі цього аналізу, визначити адекватні методи її формування в період юнацького віку.

Юнацький вік — період завершення фізичного розвитку людини, формування самосвідомості та світогляду, вибору професії та початку вступу

до дорослого життя. Що стосується психологічних новоутворень у юнацькому та підлітковому віці, слід відмітити, що на цьому етапі завершується розвиток деяких загальних пізнавальних здібностей (до них відносяться теоретичне, творче мислення та вищі форми пам'яті), продовжується спеціалізація пізнавальних здібностей і як її підсумок — формування індивідуального стиля пізнавальної діяльності; продовжується розвиток самосвідомості у формі саморегуляції та професійного самовизначення. Розглядаючи проблему пізнавального розвитку, слід звернути увагу на роботу тих дослідників, які займалися проблемами пізнавального розвитку взагалі, а також в юнацькому та підлітковому віці. Ряд авторів підкреслюють, що у старшокласників відбувається активний розвиток вищих форм мислення та пам'яті. Так Ж. Піаже в своїх роботах, присвячених вивченню розвитку мислення, говорить про те, що цей вік є періодом народження гіпотетико-дедуктивного мислення, здібності абстрагувати поняття від дійсності, формулювати та перебирати альтернативні гіпотези та робити предметом аналізу. До кінця підліткового віку людина вже здатна відділяти логічні операції від об'єктів і класифікувати висловлювання. Виходячи з теорії Ж. Піаже, слід відмітити сильну схильність юнацького стилю мислення до теоретизування, створення абстрактних теорій та захоплення філософськими роздумами і т. д.

Командний підхід передбачає сперечання один з одним, дискусії, участь у диспутах, що відповідає актуальній потребі віку. Юнаки проявляють підвищений інтерес до самостійного обговорення різних проблем. Деякі психологи передбачають, що за стадією проблем, яка завершує модель Ж. Піаже, настає ще одна стадія — стадія самостійного знаходження проблем. За результатами дослідження І. Кона для цієї стадії розвитку інтелекту характерно: нестандартний підхід до проблем, вміння включати приватні проблеми до більш загальних тощо. В результаті можна відмітити, що самостійність та критичність мислення є однією з характерних особливостей юнацького віку [8].

Н. Лейтесон були відмічені у представників юнацького віку деякі риси, які вказують на наявність змін у загальних розумових здібностях. Перш за все, у них була помічена потреба у свідомій саморегуляції, самовихованні, самовизначенні, необхідних для успішної адаптації в подальшому професійному житті. Ряд сучасних досліджень, присвячених даній проблемі, розглядають самостійність та нестандартність мислення в контексті розвитку творчості, часто використовуючи термін «креативність». Для того щоб визначитись в проявах креативності в юнацькому віці слід розглянути наявні підходи до розуміння змісту даного поняття у різних авторів. У більшості випадків у вітчизняній науці можна помітити, що поняття творче та креативне мислення використовується як синоніми. Але частина вчених, таких як Г. Костюк, Д. Завалишина, Я. Пономарьов та ін., вважають необхідним виділяти такого виду мислення, як творче. В результаті аналізу змісту поняття «креативність» за різними джерелами можна виділити два типи поглядів. До першого належать ті, що за основу беруть здатність особистостей різними засобами доповнювати невістачаючу інформацію, і це є

синонім поняття творчого мислення. До другого належать ті, що за основу беруть здатність орієнтуватися в надлишковій інформації, систематизувати її (Т. Хомуленко).

Дослідники, вивчаючи стиль навчальної діяльності в юнацькому віці, виділяють систему найбільш ефективних прийомів організації самостійної роботи, які визначають її індивідуальний стиль. В широкому розумінні під індивідуальним стилем слід розуміти всю систему особливих ознак діяльності людини, обумовлених типовими особливостями її особистості. Є. Клімов, за результатами дослідження розвитку в юнацькому віці індивідуального стилю діяльності, виділяє його основні ознаки: а) стійка система прийомів та способів діяльності; б) ця система обумовлена певними особистісними рисами; в) ця система є засобом ефективного пристосування до вимог [6]. Більшість робіт, присвячених психічному розвитку у юнацькому віці, розробляють положення про те, що ключовим моментом в цьому розвитку є самосвідомість. Так, І. Кон в своїй роботі говорить, що перебудова самосвідомості пов'язана як з розумовим розвитком, так і з появою у старшокласників нових питань про себе та нових поглядів на себе. Головне психологічне новоутворення ранньої юності — відкриття свого внутрішнього світу. В дослідженнях Е. Еріксона підкреслюється, що основною особливістю юнацької свідомості є формування особистісної ідентичності, почуття індивідуальної самототожності. Він визначає етапи розвитку ідентичності, вимірюючи їх рівнем професійного самовизначення. За даними Р. Сіммонса, у старшокласників посилюється схильність до самоспостереження, відбувається зростання самоповаги, суттєво змінюється самооцінка деяких якостей і стає більш стійкою. А. Бодальов відмічає, що самохарактеристики юнаків та дівчат стають більш узагальненими, диференційованими. Говорячи про вікові зміни в самосприйнятті старшокласників, І. Кон відносить до них збільшення кількості описуючих категорій, зріст гнучкості та підвищення рівня вибірковості, послідовності, складності та систематики інформації про себе, про свої майбутні професійні плани [8].

Отже, можна заключити, що юнацький вік стимулює і актуалізує творчі потенції особистості при вирішенні багатьох нових, суперечливих ситуацій, передбачає перебудову самосвідомості, що пов'язана як з розумовим розвитком, так і з появою у старшокласників нових питань про себе та нових поглядів на себе, та формування індивідуального стилю діяльності. Виникнення потреби в самовизначенні означає появу нового і важливого для ранньої юності джерела розвитку — різноманітних суперечностей особистості, утворюючих рушійні сили її особистісного та професійного самовизначення. Діалогізація взаємовідносин є основою конструктивного вирішення суперечностей, як внутрішньоособистісних, так і міжособистісних, що саме і формує командний підхід в навчальній діяльності.

Знаходячись на зіткненні цілого ряду наукових дисциплін (теорії навчання, педагогічної та соціальної психології, а також конкретної практики навчання), проблема командного підходу в навчальній діяльності юнаків для ефективного свого вирішення потребує комплексного підходу.

Даною проблематикою займалися різні автори: А. Бодальов, Л. Бурлачук, А. Деркач, О. Крутій, Б. Кулагін, В. Пономаренко та ін. [2; 4; 5; 9; 10]. Акмеологія в широкому розумінні — це наука про умови та фактори досягнення вершини майстерності будь-якої діяльності. Специфіка розгляду команди в учбовій діяльності з позиції психолого-акмеологічного підходу передбачає: по-перше, дослідження діяльності команди з точки зору досягнення нею високого рівня пізнавальної активності учнів при умовах збереження діалогової взаємодії на міжособистісному рівні; по-друге, передбачає як умову ефективної діяльності команди та її лідера здатність до активної позиції та самореалізації.

Основу діяльності по формуванню команди в навчальній діяльності становлять, як об'єктивні соціально-психологічні умови, так і суб'єктивні. До об'єктивних умов належать вимоги середовища, галузь навчання, його цілі та завдання, конкретна структура навчальної групи. Суб'єктивними умовами є досвід, вік, рівень компетентності, особливості особистості суб'єктів та членів команди, особливості позиції по відношенню до нормативно-ціннісного простору та особистісні настанови по відношенню до інших суб'єктів взаємодії. Запропоновані складові команди в навчальній діяльності виступають як психологічні детермінанти ефективності її діяльності, їх необхідно враховувати, розглядаючи стратегії та методи підбору навчальної групи як команди.

Команда в навчальній діяльності як новий тип організаційної структури в навчальному процесі займає важливе місце та відіграє велику роль у розвитку сучасного навчання. В науковій літературі існує декілька підходів до вивчення ефективності діяльності команди як колективного суб'єкта. Перший підхід розглядає її як динамічну систему, яка постійно розвивається у взаємодії формалізованих та неформалізованих управлінських процесів. Другий підхід (В. Большаков, Б. Кулагін, О. Пономарьов) — як активність колективного суб'єкта, не підкреслюючи провідну роль керівника в управлінському процесі, де процес управління розглядається як самостійна діяльність, а не як система дій. Третій підхід спрямований на розгляд взаємодії в команді [1; 3; 10].

Аналіз загального та специфічного в дослідженнях навчальних груп, теоретичних розробок проблеми діяльності педагога-керівника дозволяє визначити основні поняття з даної проблематики. Під командою більшість вчених розуміють будь-яку групу людей, яка є колективним суб'єктом як на офіційному, так і на неформальному рівні і створена для вирішення спільних завдань. Команда в навчальній діяльності — це група, орієнтована в першу чергу на вирішення навчальних завдань, при цьому педагог-керівник є лідером, що забезпечує посилення впливу на її структуру та учасників. Ефективна команда в навчальній діяльності має високий рівень зрілості, чітку рольову структуру та відповідний рівень взаємовідносин. Існує комплекс необхідних та достатніх умов формування ефективної команди в навчальній діяльності. До них відносять організаційні та соціально-психологічні. Враховуючи той факт, що предметом навчальної діяльності є процес оволодіння науковими знаннями, уміннями та навичками, осо-

бливу актуальність набуває підтримання атмосфери співробітництва в навчальній команді в протилежність конфронтації та конфлікту. Виходячи з цього, можна відмітити важливість психолого-акмеологічних факторів формування команди, які сприяють високому рівню пізнавальної активності та діалогічним формам взаємодії.

Як конкретні фактори формування команди в навчальній діяльності виступають: 1) специфіка орієнтації педагога-керівника на реалізацію завдань; 2) характер орієнтацій педагога-керівника на зовнішні норми й внутрішні цінності, що визначає його зону суб'єктності; 3) індивідуальна психологічна дистанція стосовно партнерів (учасників команди), що розкриває міру входження в спільну діяльність; 4) суб'єктивна модель управлінської діяльності й стійкі патерни поведінки педагога-керівника, сформовані під впливом його життєвого досвіду.

На даний момент у науці існують дві групи методів по добору команди — традиційна психодіагностика та нетрадиційні методи (асесмент-центри), які спрямовані на транситуаційне оцінювання пізнавальної активності та комунікативних якостей членів. Проблемою визначення основ теорії та практики вивчення рівня пізнавальної активності та особистісних якостей членів управлінської команди методами психодіагностики займаються О. Понамарьов, О. Романовський, Л. Бурлачук, С. Морозов, Б. Кулагин та ін. [1; 4; 10]. Сучасні технології групової роботи наведені в роботах В. Большакова, М. Кляйманн, К. Рудестама тощо [3; 7; 11]. Однак, проблема формування команди в навчальній діяльності розглядається недостатньо широко.

Традиційними методами формування управлінської команди є методи психологічного діагностування. Проте їх застосування має бути всебічно обґрунтованим, ретельно підготовленим та професійно здійснюваним. Це перш за все означає дотримання принципу системності, згідно з яким психодіагностування повинно застосовуватися не як самоціль, а як один з компонентів цілісної системи формування команди. Цей підхід має включати також ретельне вивчення можливостей і особистісного потенціалу кожного суб'єкта команди, створення належних умов для успішної його реалізації. Водночас вона повинна враховувати якість підготовки учасників команди, рівень розвитку особистості членів команди, їх характеристики та їх відповідність вимогам та функцій, які йому доводиться виконувати в команді.

Важливо підкреслити, що розглянута сукупність принципів (системність, цілісність, цільове призначення, функціональність, комплексність), на яких має здійснюватися психологічне діагностування, може забезпечити бажану його ефективність тільки за умови прагнення цілісного застосування всієї множини цих принципів. Крім того, практика психодіагностування повинна базуватися на положеннях певної психологічної концепції особистості, яка завчасно обирається і послідовно використовується при здійсненні діагностичних процедур, при обробці та інтерпретації отриманих результатів. До основних засобів психологічного діагностування належить цілий арсенал спеціалізованого інструментарію, різних методів і методик. Належне використання потенціалу цього арсеналу може істотно

посилювати наукову обґрунтованість і забезпечувати можливості прийняття раціональних рішень в навчальній діяльності.

Як засоби вирішення завдань діагностики та підбору команди нетрадиційним способом відносять методи асесмент-центру (оціночного центру). Основна ідея асесмент-центру дуже проста. Оцінюються кандидати команди, їм пропонують виконати завдання (вправи), що відповідають даній діяльності, що її імітують. За поведінкою учасників при виконанні завдань спостерігають спеціально підготовлені експерти. За підсумками спостереження робляться висновки про те, наскільки поведіння учасників відповідає вимогам навчальної діяльності. Мова йде саме про поведінку, а не про знання.

Позитивною стороною діагностичного методу в запропонованому центрі є суб'єктивне прийняття процесу й результатів оцінки, яке забезпечується, насамперед, «прозорістю» («транспарентністю») самої оцінки в асесмент-центрі, коли учасникам зрозуміла суть вправ і те, як оцінюються результати виконання вправ. Однак автор не залишає без уваги й відому проблему у використанні даного методу діагностики ефективності діяльності як окремих учасників команди, так і команди в цілому. Асесмент-центр має відносно невисоку конструктивну валідність, ця вимірjuвальна процедура відносно погано «розрізняє» між собою окремі характеристики оцінюваних учасників («конструкти»). Добре диференціюються успіхи учасника й різних вправ, а оцінки учасника за окремими показниками корелюють між собою, «склеюються». У підсумку виходить, що ми можемо оцінити в основному загальну успішність учасника, при цьому сильні й слабкі сторони учасника виявляються менш точно. Результати аналізу розглянутої сукупності проблем дозволяють дійти висновку, що при визначенні ролі психологічного діагностування чи асесмент-центру у процесі добору та формування команди слід вважати їх лише одним із допоміжних засобів практичної реалізації цієї проблеми.

Дослідження юнацького віку доводять, що тут відбувається стимуляція та актуалізація творчої потенції особистості при вирішенні багатьох нових, суперечливих ситуацій. Однак, за ствердженнями І. Кона, щоб стати творчим та продуктивним, старшокласнику потрібна інтелектуальна дисципліна. Звідси випливає, що старший шкільний вік є етапом, на якому завершується розвиток загальних пізнавальних здібностей і відбувається процес активної спеціалізації пізнавальних здібностей. Поряд зі спеціалізацією пізнавальних здібностей у юнацькому віці відбувається розвиток їх продуктивності, що проявляється у формуванні творчого мислення і індивідуального стилю пізнавальної діяльності в цілому. Це створює, у співвідношенні з готовністю до діалогу та взаємодії юнаків, потенціал до формування діалогічності, як інтелектуальної, так і особистісної якості, що є найбільш ефективним в спеціально організованих умовах командної взаємодії.

**Висновки та пропозиції.** Виходячи з вище зазначеного, слід підкреслити необхідність комплексного підходу до проблеми підбору та діагностики ефективності діяльності команди в навчальній діяльності юнаків, а саме

творче поєднання методів традиційної психодіагностики та нетрадиційних сучасних методів, які побудовані на принципах оцінювання поведінки та діяльності учасника навчальної команди. В основі таких методів, як відомо, полягає трансситуаційне оцінювання та навчання (оцінювання та навчання досвідом) учасників команди. Створення психологічних центрів, які поєднують в собі як традиційні, так і нетрадиційні методи, є вирішенням проблеми комплексної діагностики психолого-акмеологічних детермінантів команди в навчальній діяльності.

## Література

1. Бабаєв В. М., Пономарьов О. С., Романовський О. Г. Психодіагностика у системі державного управління і місцевого самоврядування. — Х.: Фоліо, 2006. — 416 с.
2. Бодалев А. А., Руткевич Л. А. Как становятся великими или выдающимися. — М.: КВАНТ, 1997. — 380 с.
3. Большаков В. Ю. Психотренинг. Социодинамика. Упражнения, Игры. Социально-психологический центр. — СПб., 1996. — 379 с.
4. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностике. — К.: Наукова думка, 1989. — 200 с.
5. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие (Методолого — прикладные основы акмеологических исследований). — М.: РАГС, 1999. — 278 с.
6. Климов Е. А. Общечеловеческие ценности глазами психолога-профессиведа // Психологический журнал. — 1994. — № 4. — С. 130–136.
7. Кляйманн М. Ассесмент-центр: Пер. с нем. — Х.: Гуманитарный центр, 2004. — 128 с.
8. Кон И. С. Психология юношеского возраста. — М.: Просвещение, 1979. — 175 с.
9. Крутий О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості : [монографія] / О. М. Крутий. — Х.: Магістр, 2008. — 236 с.
10. Кулагин Б. Ф. Основы профессиональной диагностики. — Л.: Медицина, 1984. — 216 с.
11. Рудестам К. Групповая психотерапия. — СПб.: Питер, 2000. — 384 с.

## Е. Н. Крутий

### ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ КОМАНДЫ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

#### Резюме

Робота посвящается изучению психолого-акмеологических детерминант команды в учебной деятельности. Констатируются преимущества командного подхода в развитии познавательной активности в юношеском возрасте. Определено, что существуют традиционные (психодиагностические) и нетрадиционные (ассесмент-центры) методы диагностики и подбора команды в учебной деятельности.

**Ключевые слова:** команда, юношеский возраст, познавательная активность, учебная деятельность.

**O. M. Krutiy**

**PSYCHOLOGY-ACMELOGICAL DETERMINANTS OF A TEAM IN THE EDUCATIONAL ACTIVITY**

**Summary**

Work is devoted to studying psychological-acmeologic determinants of a team in the educational activity. Benefits of team approach in the development of cognitive activity in adolescence are stated. It is defined that there are traditional (psychodiagnostic) and unconventional (assessment centers) methods of diagnosis and selection of the team in training activities.

**Key words:** team, adolescence, cognitive activity, educational activity.